

Pál Gábor

Politikai közösség, politikai felelősség, politikai stratégia

A külföldi magyarok szavazójogával kapcsolatos közéleti vitát keretbe foglaló politikai diskurzusok elemzése

Bevezetés

Jelen tanulmány célja, hogy a határon túli magyarok szavazójogával kapcsolatban kibontakozott vitát diszkurzív politikatudományi¹ megközelítésben, a politikai diskurzuselemzések szemléleti és módszertani sajátosságainak² megfelelően vizsgálja. Az alapvetően szöveges források empirikus, kvalitatív-interpretatív analízisére épülő gondolatmenet elsősorban azt kívánja feltárni, hogy az egyszerűsített honosítási eljárás útján kettős állampolgárrá váló külföldi magyarok választójogával kapcsolatos polémia milyen diskurzusokba ágyazódva zajlott a hazai nyilvánosságban. Az elemzés legfontosabb orientációs- illetve referenciapontjait, szemléleti és módszertani előképeit egyrészt Csigó Péter a Bokros-csomag politikai diskurzusban betöltött jelentőségével foglalkozó³ illetve a gazdasági stabilizációs diskurzus struktúrájával kapcsolatos⁴ tanulmányai, másrészt a Hegyesi Adrienn – Melegh Attila szerzőpáros a státustörvény és az Orbán-Nastase megállapodás sajtóbeli megjelenítését és diszkurzív „rendjét” górcső alá vevő írása⁵ jelentik.

I. Fogalmi-, elméleti- és módszertani keretek

A továbbhaladáshoz szükséges az elemzés fogalmi-, elméleti és módszertani kereteinek (további) tisztázása. Ezek közül elsőként a tanulmány két kulcsjelentőségű elemzési kategóriájának, a köznyelvben is gyakorta alkalmazott *vita* illetve *diskurzus* terminusoknak a konceptualizálására kell sort keríteni.

¹ Ld. ehhez mindenekelőtt Szabó Márton összegző-alapozó jellegű munkáját. SZABÓ Márton: *A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és értelmezések*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2003.

² Ld. ehhez például David HOWARTH – Aletta J. NORVAL – Yannis STAVRAKAKIS /eds./: *Discourse Theory and Political Analysis. Identities, Hegemonies and Social Change*. Manchester University Press, Manchester, 2000. Továbbá: Nelson PHILIPS – Cynthia HARDY: *Discourse Analysis: Investigating The Processes of Social Construction*. Sage, London, 2002.

³ CSIGÓ Péter: A Bokros-csomag jelentősége a politikai diskurzusban. *Politikatudományi Szemle*, 1997/4. 7–25.

⁴ CSIGÓ Péter: A gazdasági stabilizációs diskurzus – a konszolidáció diskurzusa. *Szociológiai Szemle*, 1998/3. 121–151.

⁵ HEGYESI Adrienn – MELEGH Attila: „Immáron nem mi vagyunk a szegény rokon a nemzetközi világban.” Az Orbán–Nastase egyezmény sajtóbeli reprezentációja és diszkurzív rendje. In: *Kampány – kommunikáció*. Szerk. Sárközi Erika – Schleicher Nóra. Akadémiai, Budapest, 2003. 135–171.

A *vita* fogalma jelen munka keretei között a megszokott, hétköznapiakban alkalmazott interpretációtól lényegesen különböző, ugyanakkor a hazai diszkurzív politikatudományi irodalomban bevettnek számító⁶ értelemben szerepel. Nem szóbeli konfrontációt, az egyetértés lehetőségét kizáró nyílt véleményütközést, vagy egyenesen a higgadt és józan megbeszéléssel, a racionális tárgyalással szembehelyezett széthúzó marakodást takar, hanem rivalizáló jellegű, az álláspontok közeledésének és távolodásának lehetőségét egyaránt magában hordozó, ugyanakkor a felek által közösen végzett értelemadási tevékenységet. A gondolatmenet ebből adódóan a *közéletben* folyó, *közügyekkel kapcsolatos vitákat* sem „zavaró tényezőnek”, vagy a „lényegi” politikai folyamatok marginális „kísérőjelenségének” tekinti⁷, hanem az érdemi politikaformálás egyik konstitutív összetevőjeként, a nyilvános tudásképzés alapvető eljárásaként, sőt, a demokratikus politika nélkülözhetetlen processzusaként kezeli.

Az elemzésben alkalmazott második kulcskategória, a *diskurzus* fogalma a *vita* kategóriájánál jóval nagyobb tudományos jelentőséggel bíró, jóval átfogóbb, egyszersmind értelmileg jóval terheltebb kifejezés. Sőt, mint azt a használatára vállalkozó kutatók többsége megjegyzi, egyike a társadalomtudomány legösszetettebb jelentésű, és – részben éppen ebből adódóan – legvitatottabb teoretikus illetve leíró-elemző kategóriáinak.⁸

A fentiek fényében talán nem meglepő, hogy jelen sorok írója diskurzusról (és a későbbiekben diskurzuselemzésről) szólva nem igazán tud könnyedén ráhagyatkozni valamely konszenzusos definícióra (nem lévén ilyen), vagy a döntés vitathatatlan előnyeit látva egyértelműen elköteleződni valamely szorosabb fogalomhasználati kánon mellett (mivel több kánon mellett is szólnak érvek). S talán az sem szorul bővebb indoklásra, hogy a megmaradó lehetőséggel élve, saját meghatározás felállítása érdekében a szerző csupán a diskurzus fogalmának praktikus célzatú (tehát nem elméletalkotási ambíciójú) és korlátozott érvényű (azaz jelen kutatás kereteire szabott) konceptualizációjára vállalkozik. Másként fogalmazva mindössze egy munkadefiníciót vázol fel saját vizsgálatának elhelyezése és az egyik kulcskategória használatának megvilágítása érdekében.

Az alábbiakban a konkrét kommunikációs aktusok, a nyilvános, interaktív és interszubjektív jelentésadási folyamatok tágabb (diskurzív) közegét, értelmi összefüggésrendszerét és eszközkészletét értem diskurzus alatt. Ez a meghatározás magában foglalja, hogy a diskurzust egyfelől a megszólalások jelentésfeltételeit biztosító környezetnek, másfelől pedig a

⁶ Ld. pl. SZABÓ M.: *Diszkurzív* i.m. 202–214.

⁷ SZABÓ M.: *Diszkurzív* i.m. 202.

⁸ Vö. David HOWARTH: *Discourse. Concepts in the Social Sciences*. Open University Press, Buckingham, 2000.

rendelkezésre álló fogalmak, értelmezési sémák, állítások, érvek, beszédmodok, témakonstrukciók, stratégiák, és stratégiai lehetőségek folytonosan mozgásban levő, szövevényes viszonyrendszerének tekintem.

Az eddigiekből következik, hogy *politikai diskurzus* alatt e munkában a közéleti (kommunikációs) folyamatokat beágyazó átfogó értelmi összefüggésrendszert, illetve a közügyekkel kapcsolatos (kommunikatív) cselekvések számára biztosított, azokban alkalmazott (nyelvi-diszkurzív) eszköztárat értem. A politikai diskurzust ugyanakkor nem feleltetem meg kizárólagos módon egyetlen diskurzustárgynak (azaz a politikának), vagy egy bizonyos típusú beszédmodnak, esetleg egy lehatárolható fogalomkészletnek, hanem további diskurzustárgyak (állam, hatalom, jog, igazgatás, gazdaság stb.), eltérő formákat öltő beszédmodok (ideologikus-mozgósító, technokratikus-szakmai, bürokratikus-hivatali stb.)⁹ és fogalmi halmazok egymással változatos interakciókban együtt mozgó szövevényének tekintem.¹⁰ Emellett a diskurzustárgyak, beszédmodok és fogalmi hálók sokrét(eg)ű összetettségéből, valamint a lehetséges tematikus kijelentési területek alterületek sokaságára bomló jellegéből kiindulva feltételezem a politikai diskurzus(ok) pluralitását, a politikai rész-diskurzusok egyidejű, egymás melletti és egymásba érő létezését.

A *politikai diskurzuselemzést*, mint vizsgálati irányt¹¹ ehelyütt – a fent leírtak folyamányaként – a közéleti, közügyekkel kapcsolatos megszólalások, egymással összefonódó kommunikációs aktusok és értelemadási folyamatok tágabb közegének, jelentési feltételrendszerének és eszköztárának azonosításaként és feltárásaként fogom fel. A politikai diskurzus analízise az itt adott meghatározás szerint magában foglalja egyfelől az adott megszólalásokat ténylegesen beágyazó, a jelentésképzés szempontjából releváns tematikus részdiskurzusok (bizonyos indikátorként besorolt tényezők megfigyelése alapján való) identifikálását, másfelől azok belső viszonyrendszerének feltérképezését, harmadrészt a konkrét kommunikációs folyamatok ebből kibontott, ebből a szempontból végzett leírását-elemzését.

Az általam végzett politikai diskurzuselemzés *elméleti perspektíváját* Nelson Philips és Cynthia Hardy kétdimenziós modellje¹² segítségével kívánom vázolni. A szerzőpáros tagjai a diskurzuselemzésekben fellelhető meghatározó teoretikus irányvonalakat és kutatási

⁹ A „politikai nyelvek” általános tipologizálására ld. Murray EDELMAN: A politikai nyelv formája és jelentése. In *A politika szimbolikus valósága*. Murray Edelman. L'Harmattan, Budapest, 2004. 101–116. A rendszerváltás utáni magyar politikai diskurzusban tetten érhető konkrét „nyelvek”, beszédmodok elemzését ld. SZÜCS Zoltán Gábor: *Az „antalli” pillanat. A nemzeti történelem szerepe a politikai diskurzusban 1989-1993*. L'Harmattan, Budapest, 2010.

¹⁰ Vö. HEGYESI A. – MELEGH A. „Immáron” i.m.

¹¹ Vö. PHILIPS, N. – HARDY, C. *Discourse* i.m.; HOWARTH, D. – NORVAL, A. – STAVRAKAKIS, Y. *Identities* i.m.

¹² Ld. PHILIPS, N. – HARDY, C. *Discourse* i.m. 20.

megközelítéseket két kontinuumban összegezték, illetve két, e kontinuumokat megjelenítő tengely mentén csoportosították. Az első kontinuum, illetve a modell ezt kifejező függőleges tengelye a szövegközpontúság – kontextusközpontúság pólusai között rajzolódik ki, míg a második kontinuum (illetve az ezt ábrázoló vízszintes tengely) a konstruktivista irányultság – kritikai jelleg eltérést tematizálja.

Jelen munka alapvetően textuális fókuszú, azaz a függőleges tengelyen való pozícióját a „szövegközpontúság” pólusához közel jelölhetjük ki; emellett inkább episztemológiai jellegű, a tudásképződés módjával, nem pedig a hatalmi- és érdekviszonyokkal kapcsolatos (teoretikus és empirikus) problémákat helyez előtérbe, tehát a vízszintes tengelyen való pozíciója a „konstruktivista” pólushoz közelít.¹³ Ugyanakkor fontos leszögezni, hogy bár ezek alapján az elemzés a textuális-konstruktivista mezőben helyezhető el, a hatalmi- és érdekviszonyok kérdéskörére is tekintettel lévén nem annyira markánsan távolodik el a „kritikaiság” pólusától, mint a másik dimenzióban a „kontextusközpontúságtól”. Egy fontos eltérés mindazonáltal még így is szembetűnővé teszi a kritikai pólustól való távolságot: az itt kifejtett gondolatmenet ugyanis tudatosan és felvállaltan igyekszik a (szociál)konstruktivista elméleti alapállásra inkább jellemző deskriptív-leíró szemléletű vizsgálati keretek között maradni, és nem merészkedik át a kritikai/poszt-marxista elmélet hagyományaira támaszkodó diskurzuselemzésekben bevettnek számító normativitás mezejére.

Az elméleti megközelítés pozicionálása és vázlatos jellemzése után vállalkozásom *módszertani sajátosságairól* szólnék. Itt elsőként azt érdemes leszögezni, hogy a vizsgálat kvalitatív, nem pedig kvantitatív diskurzuselemzés.¹⁴ Ezt azt jelenti, hogy elsősorban a minőségi szempontokra érzékeny, interpretatív jellegű metodológia alkalmazását foglalja magában. Eme módszertan (számos korlátja mellett) alapvetően arra alkalmas, hogy egy adott szövegtörzset illetve egy megfelelő szempontok alapján szelektált megszólalásokból összeállított forrásbázis átfogó jelentésstruktúráját feltérképezze, és annak elméleti szinten reflektált, ugyanakkor rendszerezett megfigyeléseken alapuló leírását adja. Ez a metodológia lehetővé teszi a forrásként használt szövegekben fellelhető minőségi ismérvek azonosítását, csoportosítását, valamint a köztük lévő minőségi kapcsolatok (szerkezeti-, logikai-, illetve jelentési viszonyok) feltárását és jellemzését.

¹³ Ezekben a vonásokban egyébként erős rokonságot mutat a fellevezetés során már többször fontos tájékoztató pontként említett hazai diskurzuselemzésekkel. Ld. CSIGÓ P.: A Bokros i.m. CSIGÓ P.: A gazdasági i.m. HEGYESI A. – MELEGH A.: „Immáron” i.m.

¹⁴ A különbségekről lásd Anne LAZARATON: Quantitative and Qualitative Approaches to Discourse Analysis. *Annual Review of Applied Linguistics* Vol. 22. No. 3. 2002. 32-51. A kvantitatív megközelítésre példaként ld. Deborah SCHIFFRIN: Multiple constraints on discourse options: a quantitative analysis of causal sequences. *Discourse Processes* Vol. 8. No. 3. 1985. 28-303.

A külhoni magyarok szavazójogával kapcsolatos vita elemzése során alkalmazott módszertani megközelítés másik fontos jellemzője, hogy a jelentésstruktúra leírásakor nem csupán magából a vizsgált szövegbázisból származó fogalmakat emeltem be az értelmezésbe – azaz nem szigorúan önmagukból, csakis a saját maguk által kínált jelentésfeltételekből igyekeztem megérteni és leírni az adott diskurzusokat. Ehelyett az értelmi szerkezet leírásában, a belső összefüggések megragadásában bizonyos metaszintű kategóriák segítségét is igénybe vettem. Ezeket a metaszintű elemzési kategóriákat zömében az adott diskurzustárgy illetve tematikai mező tárgyalását (máskor, máshol) végző tudományos-elméleti szövegekből kölcsönöztem. Az alkalmazott metodológia harmadik jellegzetessége, hogy nem az előzetesen elkülönített politikai szereplők mellé sorakoztatva strukturálta a megfigyeléseket, de nem is kizárólag a megszólalásokat (illetve a köztük fennálló viszonyokat) vizsgálta az aktorokra való érdemi reflexió nélkül. A vizsgálat igyekezett keverni, vegyítve alkalmazni az elsődlegesen megszólaló-fókuszú és az elsődlegesen megszólalás-fókuszú diskurzuselemzések módszertanát (mindemellett talán kicsit ez utóbbi pólus felé tolódva).¹⁵ Mivel a külhoniak választójogáról folyó vitában nem a kormányoldal – ellenzék dichotóm szembenállása mutatkozott meg¹⁶, hiszen a Fidesz-KDNP és Jobbik politikusai bizonyos technikai részletkérdéseket leszámítva alapvetően azonos (támogató) alapállást foglaltak el, így a megszólalók és megszólalások strukturálásakor egy ettől eltérő felosztást érvényesítettem. Az általam választott alternatív megközelítés olyan, úgynevezett „diskurzuskoalíciókat”¹⁷ igyekezett fellelni a polémiában, amelyek nem intézményes, hanem diszkurzív pozíciójuk alapján kapcsolták össze, és tették (megfigyelési szempontból) egységesnek tekinthető, de legalábbis egyben kezelhető aktorrá a feleket. Ezeket a diskurzuskoalíciókat a megszólalásokban szerephez jutó előfeltevések és értelmezési sémák hasonlósága (vagy azonossága), illetve a megszólalók által képviselt álláspontok hasonlósága/azonossága tette identifikálóvá. A vitafolyamat során két fő diskurzuskoalíció formálódott: a Fidesz, a KDNP és a Jobbik, valamint a velük egyetértő publicisták, szakértők, és állampolgárok által alkotott témagazdai/proponáló oldal, illetve az MSZP, a DK, az LMP, a PM, több parlamenten kívüli

¹⁵ Jelen munka azonban a *kijelentés*, *megszólalás*, *megnyilatkozás* terminusok használatakor nem követi Csigó Péter rendkívül akkurátus, szigorú logikai hierarchiát fellállító fogalmi felosztását. Ld. CSIGÓ P.: *A gazdasági* i.m. 126–127. Ehelyett ezeket némi nagyvonalúsággal a kommunikációs folyamat változatos terjedelmű, ám önmagukban is értelmesnek tekinthető egységeire alkalmazott szinonim, tematikailag ekvivalens leíró-elemző kategóriákként használja.

¹⁶ Eltérően például a Bokros-csomaggal kapcsolatos, Csigó Péter által elemzett vitától. Ld. CSIGÓ P.: *A Bokros* i.m.

¹⁷ A kategóriához lásd: Maarten HAJER: Discourse Coalitions and the Institutionalisation of Practice. The case of acid rain in Britain. In: *The Argumentative Turn in Policy and Planning*. Eds. John Forester – Frank Fischer. Duke University Press, Durham, 1993. 43-76.

politikai erő¹⁸ és a hozzájuk csatlakozó véleményformálók, elemzők és laikusok diszkurzív koalíciója, amely a témával kapcsolatban kifogásokat megfogalmazó/opponáló oldal képviselőit tömörítette. Az elemzés során tett megállapításaimat ezért e két „oldal” megkülönböztetésére építő logikai és kifejtési keretben helyeztem el.

II. A külhoni magyarok szavazójogával kapcsolatos vitát beágyazó politikai diskurzusok azonosítása és jellemzése

A kettős állampolgárság megszerzésével együtt járó választójog problémája ugyan változó intenzitással, de lényegében több éven át szakadatlanul zajló vitát generált a hazai közéletben. Mivel a polémiának már számos előzménye volt a rendszerváltás utáni magyar politikai diskurzusban, így korántsem tekinthető meglepőnek, hogy a megszólalók és megszólalások tekintélyes hányada reflektált, visszautalt ezekre. A leggyakrabban citált közvetlen előzményként a 2001-es státustörvénnyel, illetve az azt követő Orbán-Nastase megállapodással kapcsolatos közéleti vitát, a 2004-es, kettős állampolgársággal kapcsolatos, eredménytelenül végződő népszavazást kísérő vita folyamatot, illetve a Mikola István által 2006. márciusában a Fidesz XIX. kongresszusán elmondottak¹⁹ nyomán támadt polémiát emelhetjük ki. Az elemzett vita tehát egy értelmileg (és politikailag) előzetesen már meglehetősen formált diszkurzív térben lángolt fel – ha úgy tetszik, korábbi polémiák kiterjesztéseként és folytatásaként.

Mindebből (is) adódóan eléggé bizonytalan a külhoni magyarok szavazójogával kapcsolatos vita folyamati időbeli kereteinek lehatárolása, „abszolút”, illetve érdemi kezdő- és végpontjainak meghatározása. Az elemzés elvégzése érdekében ugyanakkor a kérdést elméleti szempontból nehezen megválaszolhatónak ítélve is kellett hozni egy alapvetően módszertani jellegű döntést. Ez a döntés végül a témába vágó megszólalások előzetes, felmérő-tájékoztató jellegű áttekintése nyomán a 2011. január és 2014. április közti időszakra esett. A jelzett (valamivel több, mint) hároméves időszak kiválasztása mellett több fajsúlyos érv szólt.

Egyrészt 2011. januárjától kezdődően váltak láthatóvá a vita későbbi „frontvonalai”: ekkortól volt megfigyelhető az álláspontok és az azokat képviselő koalíciók megszilárdulása. A

¹⁸ Ezek közül a vitában való megszólalások tekintetében az Együtt 2014, illetve a Modern Magyarorszáért Mozgalom mutatkozott a legaktívabbnak.

¹⁹ A beszédről készült videofelvétel tanúsága szerint Mikola a következőket mondta: „...Meg kell próbálnunk nyerni. De nem csak négy évre nyerni, hanem húsz évre nyerni legalább. Nekem is van egy elképzelésem ezzel kapcsolatban. Ha négy évre nyerni tudunk, és utána - Martonyi János professzor úrra nézek - utána mondjuk az ötmillió magyarnak állampolgárságot tudnánk adni, és ők szavazhatnának, húsz évre minden eldőlne ebben az országban.”

kormánypárt(ok) politikusai részéről a 2010-es év folyamán még meglehetősen ellentmondásos, illetve kitérő-kivárá jellegű nyilatkozatok hangzottak el a kérdéssel kapcsolatban.²⁰ A Fidesz-KDNP vezetői – vélhetően egy hosszabb, pártberkekben folytatott nem nyilvános vitát követően – először tulajdonképpen 2011. januárjában kezdtek kész, eldöntött tényként beszélni a külhoni magyarok számára biztosított, az egyszerűsített honosítási eljárás útján megszerezhetővé tett állampolgársággal együtt járó szavazójogról. A javaslat technikai részletei ugyan a későbbiek során még alakultak, de maga az elvi döntés ekkorra már megszületett, mint ahogy az amellet való felsorakozás, a diszkurzív koalícióformálás is megkezdődött – ahogy az opponáló oldal körvonalazódása is.

Ugyancsak a fent jelzett időbeli lehatárolás mellett szólt az a tény, hogy a vita ebben a periódusban tett szert tényleges közpolitikai jelentőségre. A felvetés pusztán lehetőségéből 2011. januárjától kezdődően vált tényleges javaslattá; az ügy, az *issue* ekkortól került be az érdemi politikai döntéshozatal homlokterébe. Ráadásul a vizsgált időszakban a téma végig is haladt a közpolitikai folyamatokat meghatározó ív mentén: az immáron közvetlen közpolitikai tétellel is bíró nyilvános vitában megjelenő versengő megoldások egyike (a kormánypárt(ok) által képviselt alternatíva) eljutott egészen a döntés és a megvalósítás fázisáig, azaz 2014. áprilisában a választási rendszer tényleges elemévé vált.

Az időbeli keretek kijelölésével kapcsolatos módszertani döntés mellett felsorakoztatható harmadik érv a választott periódusban megfigyelhető, és a korábbi szórványos említésekhez képest nagyságrendileg megnövekedett hozzászólás-szám.²¹

Az eddigieket összegezve: nem gondolom tehát, hogy a 2011. januári nyitó és 2014. áprilisi záró dátum meghatározásával a téma közéleti vitatásának „abszolút” kezdő- és végpontjait jelöltem volna ki az elemzés időbeli keretének.²² A fenti érvek alapján azonban tartalmi és módszertani szempontból egyaránt megalapozottnak (sőt, védhetőnek) tekintem, hogy vizsgálatom során a jelzett három éves periódusban tett megnyilatkozásokra koncentráltam.

Az imént vázolt döntés legfontosabb módszertani következményként azt vonta maga után, hogy a vizsgálat nem egy évtizedes vitafolyam helyét és szerepét igyekezett megállapítani egy

²⁰ Répássy Róbert és Martonyi János 2010. májusában még arról beszélt, hogy a külhoni magyaroknak biztosítandó állampolgárság nem fog szavazójoggal járni; Semjén Zsolt 2010. júniusában már az állampolgárság és a szavazójog „elválaszthatatlansága” mellett tette le a garast, ám a „teljes” szavazójog kapcsán a magyarországi lakcím elengedhetetlenségét hangsúlyozta; Lázár János 2010. decemberében változatlanul szükségesnek nevezte a „kérdés alaposabb megfontolását”.

²¹ Ennek megállapításához nem végeztem konkrét kvantifikáló jellegű vizsgálatot, vagy szigorú módszertanú mérést, mindössze az e nélkül is feltűnő arányváltozásokat, a kvalitatív megközelítésű diskurzus-elemzés során is szembevető említési tendenciákat nyugtáztam.

²² Különösen akkor nem, ha ezt az ötlet felmerülésétől a vita teljes elhalásáig terjedő, módszertanilag amúgy igen nehezen lehatárolható időszakkal azonosítanánk.

tágabb politikatörténeti időszak (mondjuk a rendszerváltás utáni magyar politika) politikai diskurzusában, de nem is egy lehatárolt, néhányhetes intenzív vitaszakasz diszkurzív közegének már-már mikroszkopikus alaposágú elemzését²³ tűzte célul.

A szöveggyűjtés, a forrásválogatás és forrásfeldolgozás természetesen igazodott ehhez a közepesen kiterjedt, három éves vizsgálati periódust lehatároló, „fókuszbeállító” döntéshez. Az elemzés alapvető szövegtörzsét egy olyan, erre az időszakra eső megnyilatkozásokból képzett bázis jelentette, amely magában foglalta egyrészt (1) a négy országos politikai napilap online archívumain végzett tárgyszavas keresésből²⁴ nyert cikkeket, másrészt (2) az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslat 2011. december 2-i parlamenti általános vitájának teljes szövegű jegyzőkönyvi anyagát, harmadrészt (3) néhány jelentősebb hetilap, internetes portál, blog és szakmai fórum közleményeit, negyedrészt (4) pedig az internetes kommentek formájában és közösségi médiafelületeken közzétett állampolgári hozzászólásokat. Az ily módon kialakított bővebb, előzetes forrásbázist egy alapvetően relevancia-szemponthúzó, illetve az átfedések kiszűrésére koncentráló második forrasszelekciós fázis követte. Ennek nyomán a napilapok anyagából, a parlamenti vita jegyzőkönyvéből, a hetilapok, hírportálok és blogok tartalmaiból kizárólag a kérdést valóban érdemben tárgyaló cikkek és felszólalások, a szakmai fórumok közül elsősorban a www.vs.hu portál Versus rovatában folytatott vita, az internetes kommentek közül a www.stop.hu egyik témába vágó írása alatt nagy számban megjelent hozzászólások, a közösségi médiából pedig a Gyurcsány Ferenc Facebook-oldalán 2011. december 1-én közzétett posztra érkező állampolgári reagálások maradtak benne a források megrostált, elemzésre alkalmasnak (és érdekesnek) ítélt körében. Ezen a kétszeresen előválogatott forrásbázison történt meg a vizsgálat első, tentatív-exploratív szakasza. Ennek alapvető célja az volt, hogy olyan közös, rendre visszatérő szöveges mintázatokat keressen, amelyek a vita minden szakaszában (azaz végig a három éves periódus során) és minden regiszterében (azaz a hivatásos politikusok, a véleményformáló publicisták, bloggerek és értelmiségiek, a szakértők, és az állampolgárok megszólalásaiban egyaránt) hangsúlyosan megjelentek. A mintázatok fellelése esetében az ugyanazonokon a vonatkoztatási területeken rendre ismétlődően felbukkanó megfogalmazásokra, kifejezésekre, szóösszetételekre voltam figyelemmel.

A vizsgálat ezen első szakaszában három ilyen közös, hangsúlyosan ismétlődő szöveges mintázatot sikerült azonosítani. Az első (1) szembetűnő mintázat a jogkiterjesztés

²³ Mint ahogy azt az egyébként alapvető referenciapontnak tekintett elemzések teszik. Ld. CSIGÓ P.: A Bokros i.m. CSIGÓ P.: A gazdasági i.m. HEGYESI A. – MELEGH A.: „Immáron” i.m.

²⁴ A tárgyszavak a „határon túli választójog”, a „határon túli szavazójog”, illetve külön a „határon túli”, a „szavazójog” és a „választójog” voltak.

tervezett/potenciális alanyainak (a külföldi magyaroknak) a magyarországi választójog addigi kizárólagos alanyaihoz (a magyarországi lakhellyel rendelkező választásra jogosultakhoz) fűződő viszonyának vonatkoztatási területén mutatkozott. Itt rendre olyan fogalmakkal, kifejezésekkel lehetett találkozni, mint *közösség, összetartozás, beletartozás, együvé tartozás, azonosság, egység, kötelék, nép, nemzet, nemzetrész, nemzettárs, elcsatolás, megosztottság, határ egyfelől, egyesítés, nemzetegyesítés, határ megszüntetése, megosztás másfelől, és állampolgár, jog, köteleesség* harmadfelől.

A második hangsúlyos mintázat a választójog megadásával kapcsolatos, illetve a választójog gyakorlásában megjelenő politikai cselekvés/döntés elvi dimenziójának, motívumainak és (erkölcsi-tudati, jogi-hatalmi) kontrolláltságának vonatkoztatási területén vált fellelhetővé. Itt olyan kategóriák ismétlődtek, mint a *felelősség, felelőtlenség, felelősségvállalás, felelősségviselés, felelősségérzet, felelősségtudat, elszámoltathatóság* egyfelől, a *mérlegelés, következmény, köteleesség, adósság, elmaradás, sors, sorsról való döntés, elszámoltatás* másfelől, illetve a *komolyan vesz, tisztában van, megfontol, megítél, átgondol, helyesen tesz, köteleességet teljesít, adósságot törleszt, elmaradást rendez, igazságot tesz, igazságot szolgáltat, elszámoltat* harmadfelől.

A harmadik markáns mintázat a választójog megadásával kapcsolatos politikai cselekvés/döntés instrumentális-stratégiai dimenziójának, cél- és eszközrendszerének vonatkoztatási területén vált kimutathatóvá. A terület visszatérő terminusai, megfogalmazásai egyfelől a *terv, tervezés, számítás, érdek, cél, eszköz, siker, eredmény* kifejezések, másfelől a *használ, felhasznál, kihasznál, elér, megvalósít* igék, harmadfelől pedig a *nemzetpolitika, pártpolitika*, és a *hatalom* fogalmak voltak.

A vizsgálat első szakaszában ezeket a mintázatokat a vitafolyamatot beágyazó diskurzusok jelenlétére utaló, azt kimutathatóvá tevő fogalmi klasztereknek illetve konceptuális indikátorcsoportoknak tekintettem. Ugyan más, kevesebb vitaszakaszban és -regiszterben, és/vagy kevésbé hangsúlyosan jelen levő mintázatokkal is találkoztam²⁵, az elemzés későbbi fázisában kizárólag eme három kiemelkedően releváns mintázat felfejtésére koncentráltam. Ennek megfelelően a forrásbázist alávéttem egy újabb, harmadik szelektálási folyamatnak, amelynek eredményeként kizárólag az említett mintázatokat tartalmazó szövegek maradtak benne a vizsgálat második, leíró-elemző fázisának forrásbázisában.²⁶

²⁵ Mint például a jelenlegi helyzethez elvezető történelmi események vonatkoztatási területén felbukkanó *90 év, igazságtalanság, elcsatolás, elszakítás, tragédia, trauma* és *Trianon* kifejezések.

²⁶ Ez – talán természetesen – kisebb aránytalanságokat eredményezett a forrásbázison belül; például a Népszabadságban megjelent cikkek közül érzékelhetően több maradt benne a szövegtörzsben, mint a másik három napilapban megjelent írások közül. Ám mivel ezek az aránytalanságok szerencsére csak a főbb

A vizsgálat leíró-elemző szakaszában az indikátorcsoportként kezelt fogalmi klaszterek alapján három, a vitafolyamatot beágyazó, és érdemben befolyásoló diskurzust azonosítottam, majd analizáltam. Az első a *politikai közösség* (1), a második a *politikai felelősség* (2), a harmadik pedig a *politikai stratégia* (3) diskurzusa volt. Az alábbiakban a határon túli magyarok választójogával kapcsolatos nyilvános vitafolyamat főbb (episztemológiai) jellegzetességeit eme három diskurzus értelmi összefüggésrendszeréből kibontva, azok jelentésstruktúráját felfejtve fogom bemutatni.

1. A politikai közösség diskurzusa

A kettős állampolgárságot szerző külföldi magyarok szavazójogával kapcsolatban fellángolt polémia beágyazó, keretbe foglaló, és értelmezési-kifejezési eszközkészlettel ellátó első fontos diskurzus a politikai közösség diskurzusa volt. Közhely, ám esetünkben említést érdemlő közhely, hogy a témakörnek rendkívül gazdag és szerteágazó irodalma van mind a politikai filozófia és a politikaelmélet, mind az empirikus politikatudomány, mind a (politikai) szociológia és antropológia, mind az alkotmányjog diszciplinái területén. Néhány fontosabb irányvonalra csupán még egy vázlatnak is elnagyolt felsorolás szintjén kitérve elsőként elmondható, hogy a kérdéskör általános-elméleti irodalma többnyire a politikai közösség létrejöttével, működésével, illetve státuszával-értékével, a politikai közösséghez tartozás normatív tartalmával, valamint közösség és egyén, jog és kötelem viszonyának (elvont) értelmezésével foglalkozik.²⁷ A tárgykör feldolgozásához ugyanakkor számos ennél valamivel szűkebb fókuszú vizsgálati terület is csatlakozik. Többek közt ilyen a demokráciával, a nemzettel és a nacionalizmussal, az állampolgárság problémájával, a politikai közösség határaival vagy a politikai identitás kérdésével foglalkozó, specifikus(abb) irodalom.²⁸ Az

forráskategóriákon belül jelentkeztek, és nem érintették sem a különböző vitaszakaszok, sem a különböző vitaregiszterek anyagai közti viszonyokat, ezért nem borították fel a vizsgálat menetével kapcsolatos kutatási tervet.

²⁷ Ld. például: BALÁZS Zoltán: *A politikai közösség*. Osiris, Budapest, 2003. Továbbá: HORKAY Hörcher Ferenc (szerk.): *Közösségelvű politikai filozófiák*. Századvég, Budapest, 2002. Valamint: BODA Zsolt: A komunitárius elmélet: identitás, kultúra, értelmezés. In: *Beszélő politika*. Szerk. Szabó Márton. Jászóveg, Budapest, 2000. 138-161.

²⁸ Ld. például: Adam PRZEWORSKI – Susan C. STOKES – Bernard MANIN (eds.): *Democracy, Accountability, and Representation*. Cambridge University Press, Cambridge, 1999. Emellett: KÁNTOR Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek*. Rejtjel Politológia Könyvek, Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004. Továbbá: Engin F. ISIN – Peter NYERS – Bryan S. TURNER (eds.): *Citizenship Between Past and Future*. Routledge, London, 2008. Valamint: MIKLÓSI Zoltán: A politikai közösség határai. *Fundamentum*, 2006/2. 33–43. és Seyla BENHABIB: Strange Multiplicities: The Politics of Identity and Difference in a Global Context. *Macalester International*, Vol. 4. Article 8. 1997. 22-39.

alábbiakban ezen szerteágazó elméleti hagyomány gazdag terméséből veszek át (nem túl nagy számban) metaszintű elemzési kategóriákat.

A vita értelmi összefüggésrendszerét biztosító első diskurzussal kapcsolatban az a felvezető, átfogó megállapítás tehető, hogy bár nyilvánvaló érintkezésbe, átfedésbe került a nemzet-diskurzussal és a Trianon-diskurzussal, de részben másról, részben többről szólt – így nem azonosítható azokkal. A vitafolyam azon részét, amely a választójog tervezett/potenciális alanyainak státuszával és a választójog jelenlegi/aktuális alanyaihoz való viszonyával kapcsolatban bontakozott ki, elsősorban a *politikai közösség mint állampolgári közösség* témakonstrukciója szervezte, foglalta jelentési keretbe. A vitában tett megszólalások jelentős része arra vonatkozóan fogalmazott meg állításokat, hogy kik, milyen elv alapján tartoznak bele, vagy válhatnak részévé ennek az entitásnak, illetve, hogy annak kik, és miért nem (lehetnek) tagjai. Ezt olyan további, előbbihez szorosan kapcsolódó megnyilatkozási mezők vették körül, minthogy mennyire tág (vagy mennyire szűk), milyen elvek mentén és mennyire tágítható (vagy szűkíthető) az állampolgári közösséggént értelmezett politikai közösség, milyen jogok és kötelek rajzolják ki annak kontúrjait, valamint, hogy milyen inkluzív-inkorporáló (bevonó-beemelő) és exkluzív (kizáró) logikák mentén alakítható ki annak kívánatos terjedelme, formája.

A *témagazdaként fellépő, proponáló* álláspontot képviselő diskurzuskoalíció (1), azaz a Fidesz, a KDNP és Jobbik érvelésének kiindulópontját az *összertartozás* és az *egység* kulcskategóriáiban sűrűsödő kulturális-nyelvi alapú, primordialista²⁹ jegyeket mutató nemzetkoncepció képezte. Ez a koncepció az azonos nyelvű, kultúrájú, hagyományú közösség tagjai között *a priori* adott, eleve fennálló és meg nem szüntethető, esszenciális azonosságot tételezett. A proponáló oldal ebből az elképzelésből vezette le, erre építette rá a politika közösséggel, mint állampolgári közösséggel kapcsolatos értelmezését. Ebben magától értetődő, és további indoklásra nem szoruló (tehát axiómaként kezelt) politikai maximaként jelent meg, hogy a tagjai közti esszenciális azonosságot inherens módon hordozó „nemzet” határainak egybe kell esnie az állampolgári közösséggént értelmezett politikai közösség határaival. Ugyanennek az értelmezésnek a második felét az a maxima képezte, amely szerint „csak egyféle állampolgárság van”, vagyis az állampolgárság inherens módon magában foglalja a szavazójogot is.³⁰ A témagazda/proponáló koalíció argumentációjának fő vonala

²⁹ Ehhez lásd: Donald L. HOROWITZ: The Primordialists. In: *Ethnonationalism in the Contemporary World: Walker Connor and the Theory of Nationalism*. Ed. Daniele Conversi. Routledge, London, 2002. 72–82.

³⁰ Bár a korábbiakban már említésre került, de itt ismét érdemes kiemelni, hogy ezek a maximák csak a vizsgálatra kijelölt időszakban jellemezték a Fidesz-KDNP érvelését; a korábbiakban ezektől eltérő argumentációkkal lehetett találkozni.

ennek megfelelően egy rendellenesnek, abnormálisnak, alapvető elvekkel ellenkezőnek lefestett helyzet megszüntetésére (illetve kivédésére) tett lépésként reprezentálta a külhoni magyarok szavazójoggal együtt járó honosítását.

A proponáló oldal megszólalásaiban nagy szerepet kapott, hogy a magyar állam területi kereteit kijelölő jogi-igazgatási-adminisztratív határ „esszenciális”, illetve kulturális-, nyelvi, sőt lelki-érzelmi szinten tulajdonképpen sosem létezett, hiszen „magyarokat választott el magyaroktól”. Szintén komoly hangsúlyt nyert, hogy az állampolgári közösségként felfogott politikai közösség és a „nemzet” határai sajátos történelmi okokból kifolyólag már „90 éve” nem esnek egybe; azaz az axiómákként, illetve transzcendentalizált elvekként kezelt politikai maximáknak ellentmondó helyzet már jelentős ideje fennáll. Az elveknek megfelelő rend helyreállítása, a kulturális közösség és a politikai közösség egybeesésének újbóli biztosítása ily módon, ebben a diszkurzív keretben normatív szempontból hangsúlyosan pozitív (azaz helyes), és történelmi léptékkal mérve is jelentős tette vált.

Ennek a tettnek az egyik mozzanata az *egyesítés*, azaz kulturális közösség esszenciális azonosságának megfelelően egységes politikai közösség kialakítása, másik mozzanata pedig a nemzet tagjait egymástól elválasztó jogi-igazgatási-adminisztratív határok és földrajzi távolságok (politikai) jelentőségének megszüntetése. Az elvont különbségtételi tényezőként (is) tételezett belső „határ” felszámolása, a (politikai) identitás újbóli egységessé tétele, illetve a (politikai) egység visszaállítása tehát szorosan összekapcsolódott mind a kettős állampolgárság, mind az azzal együtt járó választójog kérdésével. Ez elég jól kiviláglik Orbán Viktor egyik nyilatkozatából, amelyben leszögezte: a tervezett intézkedés esetében a szavazójog pusztá megadásánál „*sokkal súlyosabb, sokkal mélyrehatóbb*” dologról van szó; ezáltal ugyanis „*megszűnik a határon túli magyar, mint olyan*”. A lépés eredményként tehát nemsokára már elmondható lesz, hogy „*Vannak a magyarok. Úgy, ahogy vagyunk, Melbourne-től Csíkszeredáig*”.³¹ Semjén Zsolt pedig a választójog biztosításának szükségességéről szólva számos alkalommal említette, hogy a (kulturális) nemzet (esszenciális) egységének a politikai közösség egységében is tükröződnie kell, így elképzelhetetlen annak „A kategóriás” és „B kategóriás” állampolgárookra való felosztása.

Ha mindehhez azt is hozzávesszük, hogy a vitafolyam egyik oldalágaként egyes KDNP-s politikusok részéről a választójogosultsági korhatár tizenhat évre való leszállításának ötlete is

³¹ Elhangzott 2011. április 1-én, a Hír TV Péntek8 nevű műsorában. Idézi a Magyar Hírlap Online „Orbán: Új korszak kezdődik az önkormányzatok gazdálkodásában” című összefoglalójában, 2011. április 2-án. Elérhető: www.magyarhirlap.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

megfogalmazódott³², akkor könnyen (sőt, még könnyebben) summázhatnánk úgy az eddigieket, hogy a témagazda/proponálói oldal egy alapvetően transznacionális orientációjú, inkluzív tendenciájú, az állampolgári közösségeként felfogott politikai közösség határainak tágítását, kitolását pártoló álláspontot vallott magáénak. A helyzet azonban részben ennél bonyolultabb, részben ennek ellentmondó képet mutat.

Miközben ugyanis a javaslatot támogató diszkurzív koalíció a más államok területén élő „nemzettársaknak”, az „elcsatolt nemzetrészek” tagjainak a magyar politikai közösséghez való tartozását (illetve annak előmozdításának szükségességét) vitán felül állónak tekintette, aközben bizonyos aggályokat, sőt, szűkítési javaslatokat fogalmazott meg a magyarországi lakhellyel rendelkező állampolgárok választási jogosultságára vonatkozóan. A Fidesz-KDNP előzetes regisztrációval kapcsolatos, és a napirendről csupán az Alkotmánybíróság elmarasztaló határozatát követően levett javaslata például magában rejtette azt a kimenetelt, hogy a választójog gyakorlását végső soron csakis a politikai közösség közéletben aktív és tájékozott, a beiktatott adminisztratív korlát megugrására képes és/vagy hajlandó tagjai számára biztosítsa.³³ Hasonló szűkítési tendencia mutatkozott a csökkent belátási képességűnek ítélt személyek választójogosultságának revízióját célzó javaslatban.³⁴ Az állampolgári közösségeként felfogott politikai közösség kiterjedésének csökkentésére azonban a legnyersebb formában a támogató diskurzuskoalíció másik ereje, a Jobbik tett javaslatot, amikor felvetette a szavazójog alapfokú iskolai végzettséghez kötésének, azaz lényegében a műveltségi censzusnak az (ismételt) bevezetését. A vázolt felvetések az eszményszerűen művelt, iskolázott, jól informált és aktív állampolgárokból álló politikai közösség víziója, illetve annak jövőben kialakítandó, kívánatos formája irányába konkludáltak. Ezeket is számításba véve tehát azt mondhatjuk, hogy bár a támogató/proponáló oldal kulturális-esszenciális nemzeti azonosságon alapuló, területiségtől eloldott, kvázi-transznacionális állampolgárság-koncepciója a politikai közösség inkluzívabb felfogását hordozta magában,

³² A lépés lehetőségét Stágel Bence vetette fel 2011. márciusában az alkotmány-javaslatokkal kapcsolatos parlamenti vitában. Érvelése szerint ez „közelebb hozhatná” a fiatalokhoz a politikát, ezért „megfontolásra és társadalmi vitára” ajánlotta a korhatár csökkentését. Fontos azonban hozzátenni, hogy a Hír Tv-nek 2011. április 1-én adott, korábban már idézett nyilatkozatában Orbán Viktor határozottan elzárkózott a javaslattól. Az eredeti felvetésről szóló beszámolót a www.gondola.hu közölte 2011. március 24-én. A letöltés ideje: 2014. április 25.

³³ Egy a Népszabadságnak névtelenül nyilatkozó Fideszes politikus egyenesen úgy fogalmazott, hogy a regisztrációval el lehetne érni a „nem tudatos, illetve a 'nemkívánatos' szavazók adminisztratív-hatósági távoltartását”. Idézi a Népszabadság Online, „A Fideszben felmerült a 'vadbarmok' kizárása a voksolásról” címmel. Elérhető: www.nol.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

³⁴ A Gulyás Gergely és Cser-Palkovics András által benyújtott módosító javaslat a választójog gyakorlásához szükséges belátási képesség „pszichés állapot”, „szellemi fogyatkozás” vagy „szenvedélybetegség” miatt csökkenését vagy hiányát említette a választójogból való (bíróági) kizárás lehetséges okaként. Idézi a Népszabadság Online „Mégis megfoszthatnák a 'vadbarmokat' a választójogtól?” címmel. Elérhető: www.nol.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

ám a hazai választópolgárok körére vonatkozó jogszűkítési-jogkorlátozási javaslatok erősen exkluzív, kizáró elképzeléseket is felvonultattak a problématerületen.

A külhoni magyarok szavazójogával kapcsolatban kifogásokat megfogalmazó, a javaslatot alapvetően *ellenző erők diszkurzív koalíciója* (2) természetesen egészen más előfeltevések, elvek, és értelmezési sémák jelentésfeltételei közt alakította és fejtette ki a politikai közösségre mint állampolgári közösségre vonatkozó álláspontját. Ez az álláspont, illetve az ezt részletező érvelés majd minden tekintetben a proponáló oldal érveinek szöges ellentétét jelentette. Az opponáló oldalt képviselő megszólalók semmiféle szoros megfelelést nem állapították meg „nemzetiség” és „állampolgárság” viszonylatában, semmiféle szükségszerűséget vagy elvi kényszerítő erőt nem tételeztek fel a (kulturális-nyelvi) nemzet és a politikai döntéseket önmagára nézve meghozó politikai közösség határainak egybeesésére nézve. Ebből adódóan hol implicit, hol explicit módon vitatták, megkérdőjelezték, és nem csupán alapos indoklására szorulóknak, de voltaképp nehezen igazolhatónak tüntették fel a támogató oldal által alkalmazott maximákat. Mindehhez a politikai jogok gyakorlását (így a szavazást) is magában foglaló állampolgárság alapvetően territoriális jellegű, az adott állam területén élés elsődleges jelentőségét hangsúlyozó koncepciója járult. Az opponáló koalíció tagjai ennek megfelelően úgy vélték, hogy a határon túli magyarok az őket az anyaországiakkal összefűző kulturális és nyelvi kötelékek ellenére is egy adott másik ország politikai közösségéhez tartoznak, és ez a helyzet tulajdonképpen nem tér el a kívánatostól.³⁵

A javaslatot ellenző oldal állampolgári közösségként felfogott politikai közösséggel kapcsolatos elképzelését egy további tényező színesítette – a szavazójog lehetőségének összekötése a közteherviselésben való részvétellel, azaz az adófizetés kérdésével. Ezt a számos politikusi, véleményformálói és állampolgári megszólalásban³⁶ komoly szerepet kapó, meghatározó értelmezési sémává lett felvetést materiális kötelezettség-elvű megközelítésnek, vagy kicsit ironikusabb tónusban „megváltott tagság”-konceptiónak nevezhetjük

A politikai közösség terjedelmével kapcsolatos inkluzív és exkluzív tendenciájú javaslatok úgyszintén a proponáló oldal felvetéseinek inverzét képezték. Miközben az opponáló koalíció tagjai alapvetően vitatták a szavazójog külhoni magyarokra való kiterjesztésének, mint inkluzív irányú lépésnek a szükségességét, megalapozottságát és igazolhatóságát, közben egyszersmind hevesen ellenezték az előzetes regisztráció, vagy a legalább alapfokú

³⁵ Zala Miklós szerint például az „életvitelszerűen nem Magyarországon élő”, és így az „adott állam területén abszolválandó” kötelességek alól mentesülő, ráadásul a „tartózkodási helyükön szavazati joggal, s az ottani magyar pártokon keresztül politikai képvisellel rendelkező” személyek választójoga mellett „nem szólnak érvek.” Zala Miklós: Hol a határ? 2011. május 12. Elérhető: www.szuveren.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

³⁶ Így például a www.stop.hu-n kialakult vita hozzászólásaiban.

végzettséghez kötött választójogosultság bevezetésének exkluzív, jogszűkítő-jogkorlátozó jellegű javaslatát. A vita során erről az oldalról az is nagy hangsúlyt kapott, hogy a magyarországi lakóhellyel rendelkező, de külföldön dolgozó állampolgárok szavazása elé gördített adminisztratív akadályok (elsősorban a levélben való szavazás lehetőségének elvetése) sértik az állampolgári jogegyenlőség elvét, és súlyosan diszkriminatív gyakorlatot, sőt, ideiglenes és technikai „kizárást” érvényesítenek a politikai közösség egyes tagjaival szemben.

Az opponáló oldal érvelésének további jellemző, és a témagazda koalíció argumentációjának szöges ellentétéként felfogható eleme a *megosztás* mozzanatának kidomborítása a lépés kapcsán (az *egyesítés* helyett). Ez a megállapítás részben a szomszédos államok politikai közösségeinek megosztását (azaz a határon túli magyarok azokból való kiszakítását és a többségi csoportokkal való szembefordítását), részben a külhoni magyar közösségek anyaországi pártpolitikai- és ideológiai törésvonalak mentén való megosztását, szétdarabolását prognosztizálta a választójog megadása kapcsán.

2. A politikai felelősség diskurzusa

A másik fontos diskurzus, amelynek értelmi összefüggésrendszerébe beágyazódott a külhoni magyarok szavazójogával kapcsolatos vita, a politikai felelősség diskurzusa volt. Ez a tárgykör, mint azt Miklósi Zoltán megjegyzi, a politikaelméletben meglehetősen elhanyagoltnak számít, és nem csupán „specializált irodalma” nincsen, de tulajdonképpen az alaposan kimunkált az álláspontok is hiányoznak a kérdés átfogó teoretikus értelmezéséhez.³⁷ Ugyanakkor a csekély számú kifejezetten idevágó munka³⁸, illetve a problematikát inkább csak másodlagos jelentőséggel, érintőlegesen, más kutatási témák járulékos elemeként feldolgozó politikatudományi és alkotmányjogi irodalom³⁹ azért szolgál annyi releváns szemponttal, amennyi jelen vállalkozás számára elegendőnek látszik az elemzett vitában megjelent diskurzus belső viszonyrendszerének feltérképezéséhez, struktúrájának meta-szintű

³⁷ MIKLÓSI Zoltán: A politikai felelősség. *Politikatudományi Szemle*, 2006/4. 30–42.

³⁸ Lásd. pl. Dennis F. THOMPSON: The Moral Responsibility of Public Officials: The Problem of Many Hands. *American Political Science Review*, Vol. 74. No. 4. 1980. 905–916.

³⁹ Lásd például a felelős pártkormányzás doktrínáját: Austin RANNEY: *The Doctrine of Responsible Party Government: Its Origins and Present State*. University of Illinois Press, Urbana, 1954. A demokratikus elszámoltathatósággal kapcsolatban: PRZEWORSKI, A. – STOKES, S. – MANIN, B.: *Democracy* i.m. A felhatalmazással és a prospektív szavazással kapcsolatban: KÖRÖSÉNYI András – SEBŐK Miklós: Ígéret, mandátum, teljesítés. In: *Azt tették, amit mondtak? Választási ígérek és teljesítésük, 2002–2006*. Szerk. Soós Gábor – Körösi András. MTA TK PTI, 2013. 18–39.

kategóriákkal való leírásához, valamint a megszólalások ez alapján való csoportosításához és elrendezéséhez.

A polémiaiban a politikai felelősség diskurzusa a választójog megadásával kapcsolatos, illetve a választójog gyakorlásában megjelenő politikai cselekvés/döntés elvi motívumainak és erkölcsi-tudati, jogi-hatalmi kontrolláltságának kérdéskörét fogta körül. Ez a diskurzus a vitafolyamat során a jelzett kettős politikai-cselekvési problematika megítélésének (illetve megítélhetőségének) feltételrendszerét és eszköztárát képező, kijelölő illetve biztosító jelentési közegként volt jelen. A vitában tett megállapítások ugyanakkor ezen diskurzus meta-szinten leírható struktúráját (illetve strukturáltságát) leképezve számos vonatkozásban elváltak, elkülönültek egymástól. A kijelentések egy része a jelzett diszkurzív struktúra értelmi tagoltságának megfelelően a maguk az aktorok által megállapított, erkölcsi-tudati kontrollt jelentő, előretekintve érvényesülő (prospektív) politikai felelősségre, más része az egyéb aktorok által megállapított, jogi-hatalmi kontrollt képező, visszatekintve érvényesülő (retrospektív) politikai felelősségre vonatkozóan fogalmazódott meg.⁴⁰ A megszólalások egyik fele a politikusok, a közhivatalt betöltők felelősségét tematizálta, míg a megnyilatkozások másik fele a közemberek, az állampolgárok, a szavazók felelősségét helyezte reflektorfénybe. A megállapítások ugyanakkor ezen túlmenően a tekintetben is eltértek egymástól, hogy a felelősséggel, mint helyzettel (a felelősségi helyzettel), a felelősséggel, mint képességgel (a felelősségvállalás képességével), vagy a felelősséggel, mint cselekvési minőséggel (a felelős cselekvéssel) kapcsolatban tették-e azokat.

A témagazda/proponálói oldal (1) részéről megfogalmazódott kijelentések azon része, amely a *politikusok prospektív felelősségére* vonatkozott, az állampolgárság, illetve a szavazójog biztosításával kapcsolatos döntés elsődleges motivációjaként, meghatározó minőségi jegyeként említette a „felelősségvállalást”.⁴¹ A Fidesz-KDNP, illetve a Jobbik politikusai, valamint a kormányoldal politikáját támogató publicisták, bloggerek és kommentelők egyaránt azt hangsúlyozták, hogy a határon túli magyarok magyarországi választójogának magadását is magában foglaló honosítása voltaképpen az egyetlen valóban fontos szempontokat figyelembe vevő, hosszú távon vállalható és *erkölcsileg kontrollált* lépés. A döntés meghozatalában előretekintve érvényesülő felelősséget a *kötelesség* momentumával kapcsolták össze; érveléseikben nagy szerepet kapott az „adósság rendezése”, az „elmaradás

⁴⁰ Vö. MIKLÓSI Z.: *A politikai felelősség*. i.m.

⁴¹ A vitában a kormánypárt(ok) képviselői részéről visszatérő hivatkozássá lett, hogy az Alaptörvény szövegében a magyar kormány „felelősséget visel” a „határokon kívül élő magyarokért” megfogalmazással váltották fel a „felelősséget érez” passzust. Ezt a változtatást a későbbi lépés motívumait már előzetesen tartalmazó és kifejező, mintegy a későbbieket előrevetítő aktusként interpretálták.

rendezése”, a „mulasztás pótlása”, illetve (elsősorban a Jobbikos megszólalók részéről) az „igazságtétel” eleme, mint magyarázó tényező. Ezt a kötelességet, illetve ezt a kötelesség-elv alapján értelmezett cselekvési felelősséget az *összetartozás* szubsztanciális jelentőségének és *a priori* adottnak tekintett mozzanatából eredeztették.⁴² A témagazdai/proponáló oldalról elhangzott megszólalások tehát a több állam területén élő magyarság együvé tartozásának, „sorsközösségének” tényéből az (irányukban) már eleve fennálló, de mindeddig figyelmen kívül hagyott (anyaországi) politikai felelősség doktrínáját vezették le.⁴³ Ez a doktrína a felelősségi helyzetet, a „nemzettársak” iránti felelősséget a családtagok iránt viselt felelősségének analógiájára konstruálta meg⁴⁴; azaz az egymás iránti felelősségvállalás kötelezettségét a „nemzet, mint család” metafora⁴⁵ logikája alapján interpretálta. A kormánypártok és a Jobbik politikája ebben az értelmezési keretben a felelősségi helyzetet fel- és elismerő, a mindaddig elhanyagolt családtagokra („gyermekekre”) tudatosan odafigyelő „jó szülő”, „felelős szülő” képét öltötte, míg baloldali ellenfeleik a felelősségi helyzetet figyelmen kívül hagyó, „rossz, felelőtlen szülő” metaforikus szerepébe kerültek.

A *politikuskok prospektív felelősségére* vonatkozó témagazdai/proponálói megszólalások egy másik csoportja ugyanakkor éppen ezen felelősségi helyzet hangsúlyozását, minden politikai szereplőben való tudatosítását, és belőle eredő kötelességvállalás megkerülhetetlenné tételét nevezte meg az új szabályozás (egyik) legfontosabb hatásaként. Semjén Zsolt például több nyilatkozatában hangsúlyozta, hogy a külhoni magyarság számára a szavazójog „garanciát” jelent, és mostantól „bármilyen színezetű kormány” legyen is, annak „gesztusokat kell tennie” a határon túli magyarok irányában⁴⁶, illetve azok most már „a szavazatukkal ki tudják kényszeríteni a mindenkori kormánytól, hogy komolyan vegye őket”.⁴⁷ Kövér László szintén kiemelte az intézkedés kontroll-növelő hatását, amikor arról beszélt, hogy „ha a magyar baloldal tartósan szembesül azzal, hogy a határon túli magyarok szavazataira is szüksége

⁴² E két elem szoros összekapcsolódása jól kimutatható többek közt Kövér László egyik előadásában. A házelnök megfogalmazása szerint „mi egy nemzet vagyunk, egy és oszthatatlan nemzetnek (kiem. tőlem P.G.) fogjuk fel magunkat”, és ebből adódóan „a magyar állam, mindenkori magyar politika *felelősséget visel* a határon túli magyarokért, *köteles* velük foglalkozni” (kiem. tőlem, P.G.). Idézi a Népszabadság Online „Kövér nem szeretné, hogy a határon túli magyarok szavazatain múljon a 2014-es választás” címmel. www.nol.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

⁴³ Ezt jól példázza Szabó Erikának a választási törvény módosításáról folyó parlamenti vitában tett kijelentése, mely szerint „tekintettel kell lenni arra, hogy a magyar politikai *nemzet egésze felé fennálló* erkölcsi *kötelezettségünk* (kiem. tőlem P. G.) a határon túli honfitársaink számára is választójogot biztosítani”.

⁴⁴ Vö. MIKLÓSI Z.: *A politikai felelősség*. i.m.

⁴⁵ Ennek kifejtését lásd: George LAKOFF: Metaphor, Morality, and Politics. Or, Why Conservatives Have Left Liberals In The Dust. *Social Research*, Vol. 62. No. 2. 1995. 177-214.

⁴⁶ Magyar Televízió Ma reggel, 2011. március 16. Idézi www.gondola.hu. A letöltés ideje: 2014. április 25.

⁴⁷ Idézi a Népszabadság Online „Megvan a félmilliomodik külhoni magyar állampolgár” című összefoglalójában. Elérhető: www.nol.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

van, akkor előbb-utóbb a politikáját is ehhez igazítja.”⁴⁸ A választójog megadásával kialakult szituációt tehát oly módon jellemezték, amelyben mostantól a hazai politikusoknak a magyarság egészére kiterjedő, előre tekintő felelőssége (felelősségvállalása), mint kötelesség, többé nem figyelmen kívül hagyható és nem elmulasztható – ám nem csupán elvi alapon, hanem praktikus okokból sem. Ez a praktikus ok az új szabályozással biztosított kontrollmechanizmus, amelynek keretében az adott ciklus végén sor kerül(het) az érintettek részéről történő felelősségre vonásra, elszámoltatásra. A proponálói oldal részéről megfogalmazott kijelentések így módon a politikai döntéshozók megerősödött *visszatekintő, retrospektív felelősségét*, illetve az abban rejlő kényszert, kényszerítő hatást a változatlanul „rossz, felelőtlen szülőként” reprezentált ellenoldal megnevelésének, kötelességre szorításának, prospektív felelősségre készítésének lehetőségeként interpretálták.

A *szavazók (előretekinve érvényesülő) felelősségével* kapcsolatban témagazdai részről lényegesen kevesebb megállapítás fogalmazódott meg, mint a politikusi felelősségvállalásra vonatkozóan. A nagy túl nagy számú kijelentés is elsősorban az opponálói oldalról érkező kételkedő, kritikus felvetések ellensúlyozását, ellenérvekkel való leszerelését célozva került elő. A fő ütközőponttá itt nem annyira a felelősség, mint helyzet, hanem a felelősség mint képesség, a felelősségvállalásra, a felelős döntésre való alkalmasság problematikája vált. A proponálói oldal ugyanis a tekintetben egységesnek mutatkozott, hogy – az ellenoldallal álláspontjával szembehelyezkedve – felelős, megfelelően informált, a hazai közélet viszonyai közt tájékozódni képes, mérlegelésre és megfontolt döntéshozásra képes választóként tekintett a határon túli szavazókra.⁴⁹ Ez azonban, mint azt a politikai közösség diskurzusa kapcsán már láthattuk, nem valamiféle általános, a választásra jogosultakkal kapcsolatos optimista, vagy a jogszűkítést/jogkorlátozást eleve elvető alapállásból származott. A választási regisztrációra és a „belátásában korlátozott” személyek szavazójogának revíziójára vonatkozó, Fidesz-KDNP részéről megfogalmazott ötlet, továbbá a Jobbik oldaláról érkező, a választójogot legalább alapfokú végzettséghez kötő javaslat egyaránt azt mutatja, hogy a proponálói kör is

⁴⁸ Idézi a Népszabadság Online „Kövér nem szeretné, hogy a határon túli magyarok szavazatain múljon a 2014-es választás” címmel. www.nol.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

⁴⁹ Ezt az érvelést jól példázza Lukács Csaba Magyar Nemzetben megjelentetett cikke, amely így fogalmaz: „Ma már Székelyudvarhelyen vagy Újvidéken is pontosan ugyanazok a tévéadók mennek a háztartások zömében, mint Balmazújvárosban, a világhálón pedig minden elérhető annak, aki a politikára kíváncsi. Óvnék attól, hogy lebecsüljük a határon túli magyarok politikai-szellemi rátermettségét: józan paraszti eszük, a megélhetésért és megmaradásért vívott napi harcaik tették annyira *megfontolttá és felelősségteljessé* (kiem. tőlem, P.G.) őket, mint amilyen egy magyar liberális vagy baloldali értelmiségi.” Magyar Nemzet, 2011. szeptember 30. Elérhető: www.mno.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

rendelkezett a „felelőtlen szavazóval” kapcsolatos, markáns elképzelésekkel⁵⁰ – csupán a külhoni magyarok esetére nem alkalmazta azokat.

Az *opponáló oldal* (2) megnyilatkozásaira áttérve elsőként az állapítható meg, hogy az innen érkező érvelésekben a *politikusok* és a *választók* előretekintve érvényesülő, *prospektív felelősségének* kérdése nagyjából hasonló hangsúlyt kapott. Ezek a felelősség-típusok ráadásul a politikai felelősség lényegében azonos, következmény-alapú (vagy következmény-elvű) koncepciójával kapcsolódtak össze, és annak szempontjai, előfeltevései alapján kerültek értelmezésre. A baloldali (illetve zöld és centrista) ellenzék politikusai, valamint a velük szimpatizáló publicisták, bloggerek és kommentelők jellemzően a *következmények alapos felmérésének szándékát és képességét* értették felelős politikai cselekvés alatt, és ezt a *tudati kontrollt* vitatták, ezt kérdőjelezték meg mind a jogkiterjesztést proponáló oldal politikusai, mind a jogkiterjesztés alanyai, a magyarországi választójoghoz jutó külhoni magyar szavazók esetében.

Az *opponáló* álláspontot képviselő megszólalók szinte egyöntetűen vonták kétségbe a kormánypárt lépésének átgondoltságát, előrelátó, józan mérlegelésen nyugvó jellegét, illetve a hazai belpolitikába beleszólást nyert erdélyi, felvidéki, vajdasági, kárpátjai magyarok „felelős” szavazói döntésre való képességét. A *proponáló* oldal politikusai esetében azonban inkább a *következmények alapos felmérésére* irányuló szándékot, míg a kettős állampolgárság révén szavazóvá vált külhoniak esetében az arra való alkalmasságot problematizálták, kérdőjelezték meg. Ennek megfelelően a Fidesz-KDNP kapcsán „meggondolatlan” lépésről, felesleges konfliktusokat gerjesztő (szomszédság-)politikáról beszéltek, míg a Jobbik kapcsán elsősorban a határon túli voksokért folytatott, „felelőtlen”, indulatokat szító kampányt kárhozták. A politikai felelősség kérdése tehát itt voltaképp a politikai stratégia kérdéskörével (és diskurzusával) került átfedésbe, és a felelősség hiányaként (azaz politikai felelőtleniségként) a kizárólag rövid távú előnyökkel kecsegtető, hosszabb távon viszont veszélyes, káros politikai stratégia tematikai ekvivalenseként jelent meg.⁵¹ Ennek az érvelési

⁵⁰ A korábban már idézett, névtelenül nyilatkozó Fidesz-politikus például az előzetes regisztráció komoly előnyeként emlegette, hogy az távol tarthatja a szavazástól „a választási kampány finisében az ellenfelet démonizáló, lebutított kampányszövegekre vevő vadbarmokat”. Idézi a Népszabadság Online, „A Fideszben felmerült a ’vadbarmok’ kizárása a voksolásról” címmel. Elérhető: www.nol.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

⁵¹ Ezt az érvelésmódot talán a legsűrítettebb, legösszefogottabb formában a Bokros Lajos nevével fémjelzett Modern Magyarországért Mozgalom közleményében találjuk meg. A szöveg következőképpen fogalmaz: „A Modern Magyarország Mozgalom álláspontja szerint a határon túli magyarok tehát csak a saját maguk által létrehozott listákra szavazzanak. Erre a jól működő gyakorlatra Európa sok-sok országában van példa. Ezzel a módszerrel eleve kihúzzuk a jelenlegi *átgondolatlan és felelőtlen* (kiem. tőlem P.G.) javaslat méregfogát. A Modern Magyarország Mozgalom, a valódi nemzeti összefogás jegyében *felelőtlenységnek* (kiem. tőlem P.G.) tartja pillanatnyi vélt politikai érdekeknek alávetni és tovább rombolni a korántsem felhőtlen magyar-magyar

vonulatnak fontos részét képezte a lépés nem szándékolt, de legalábbis figyelembe nem vett negatív következményeinek kidomborítása. Ezek sorában leggyakrabban olyan, a közösség-diskurzus kapcsán már említett mozzanatok szerepeltek, mint a határon túli magyar közösségek anyaországi politikai konfliktusvonalakat követő „megosztása”, a külföldi magyarok saját lakóhelyük szerinti politikai közösségéből való kiszakítása, illetve az új szavazók „otthoni” állampolgárságának esetleges elvesztése.

Az ellenoldali politikai tömb politikusai azonban nem csupán megkérdőjelezték az ellenoldali politikájának (következmény-alapon értelmezett) felelősségét, hanem saját előretételekkel, prospektív politikai felelősségük mozzanatát is igyekeztek felmutatni, pozitív jelentési keretben demonstrálni. Az idevágó megszólalásokban közös hivatkozási pont volt a következmények mérlegelésére való szándék és képesség – a politikai felelősségről kialakított alapvető koncepciót tükröző – eleme, ám az érvelésekben mind a felelősség érvényesülésének jellege, mind annak „címetjei” szempontjából komoly eltérések mutatkoztak. Bajnai Gordon, az Együtt-2014 vezetője például saját pozícióját csupán áttételesen megjelenítve „*a mindenkor magyar kormány*” „*valamennyi határon túli magyarért viselt*” „*felelősségét*” hangsúlyozta. Ezt azonban egyrészt elválasztotta az állampolgárság és a szavazójog megadásának szükségességétől, másrészt szembeszegezte a Fidesz jelenlegi rövid távú hatalmi-politikai megfontolásokat követő, elsősorban az állampolgárságot szerzőkre és a velük együtt járó szavazatokra koncentráló „*cinikus*” politikájával.⁵² Mesterházy Attila viszont már erősebben és nyíltabban igyekezett pozicionálni pártját, amikor közleményében az MSZP által képviselt „*józan, felelős hazafiságra épülő nemzetpolitikát*” ajánlotta a Fidesz és Jobbik „*állandóan konfliktust kreáló*” lépései helyett.⁵³

Az ellenoldali oldal részéről tett megnyilatkozások ugyanakkor jelentős részben kitértek az újonnan választójogot szerző külföldi magyarok, az újszülött szavazók felelősségének (illetve felelőtlenségének) kérdésre is. Ebben a kérdéskörben a fő érvelési vonal a felelősségi helyzet és a felelősségvállalásra való képesség viszonyát tematizálta. A felelősségi helyzet megállapítása, mint a képességhez (illetve annak kifejlődéséhez és gyakorlásához) rendelt előfeltétel a politikai közösség diskurzusának elemeivel, az abban alkalmazott értelmezési sémákkal került átfedésbe. Ennek megfelelően az adott országban élés területiség-alapú szempontja illetve az adott országban való adófizetés materiális-kötelesség/megváltott tagság

viszonyt.” Idézi Népszabadság Online „Saját jelöltjeikre szavazhassanak a külföldi magyarok!” címmel. Elérhető: www.nol.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

⁵² Idézi a Népszabadság Online „Bajnai: Nem szabad A és B kategóriás magyarokra osztani a határon túliakat” című összefoglalójában. Elérhető: www.nol.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

⁵³ Idézi a HVG Online „Mesterházy is kiakadt Basescu magyarellenos kirohanasan” címmel. Elérhető: www.hvg.hu. A letöltés ideje: 2014. április 25.

logikát követő komponense éppen úgy szerepet kapott a felelősségi helyzet körvonalazásakor, mint az adott ország belpolitikai viszonyainak ismerete, vagy a politikai döntések tényleges hatásainak elszenvedését is magában foglaló valós kockázatközösségben élés mozzanata. Mindezek együtt adták a felelősségi helyzet, mint a hazai politikában és politikával való *érintettség* (következmény-elvet továbbvivő-kiegészítő) koncepcióját. Ez az érintettség volt az, amelyet az opponáló oldal képviselői – hol egyik, hol másik összetevőt kiemelve, hol egyik, hol másik elemet elhagyva, de – a vita során összességében mindig megkérdőjeleztek a kettős állampolgárságot szerző határon túli magyarok esetében. Ez az érintettség-hiány volt továbbá az, amelyet a felelősség mint képesség (kifejlődésének illetve gyakorlásának) hiányát eredményező tényezőként azonosítottak.⁵⁴ Gyurcsány Ferenc, a Demokratikus Koalíció vezetője például a következőket írta Facebook-profilján 2011. december 1-én közzétett posztjában: *„Álláspontunk szerint annak kell szavazni Magyarországot követendő politikájáról, aki itt él, részt vesz a közteherviselésben, például fizet adót, másrészt pedig viseli döntésének következményeit.”* De ugyancsak a felelősségteljes szavazói döntésre való képtelenség érintettség-hiányból eredő koncepcióját fedezhetjük fel a DK-elnök Facebook-profilja alatt közzétett egyik hozzászólásban. A kommentelő szerint aki szavazójogot szeretne a határon túli magyaroknak, annak érdemes lenne elgondolkodnia azon, mit is jelent a mondás: *„Kibicnek semmi sem drága”*.

Érdekesség, és magából a diskurzusból nem, csakis esetleges „mögöttes” stratégiai megfontolások irányából magyarázható tényező, hogy az opponáló tömb részéről a *politikuskok retrospektív*, visszatekintve érvényesülő, mások által megállapított felelőssége lényegében nem (vagy elvétve) került szóba a vita során. E tekintetben talán a tervezett lépés kapcsán megkérdézett jogvédő szervezetek állásfoglalása jelenti az egyetlen hangsúlyos ellenpéldát. A jogvédők ugyanis azt hangsúlyozták, hogy az új szavazók prospektív felelősségének hiányából – nem megfelelő informáltságukon, és ebből következő nem megalapozott döntésükön keresztül – a jelenleg regnáló kormánypárt (alapvetően anyaországi) választók által megállapított, visszatekintve érvényesülő felelősségének

⁵⁴ Érdekesség, hogy a KDNP-s Rétvári Bence 2011. januárjában a Hetek c. hetilapnak nyilatkozva ugyan az „elszakadt nemzetrészek magyarjaival” szembeni „adósságtörlesztés” kötelességelvű koncepciójával írta a politikusok prospektív felelősségét, ám a külhoni szavazókról szólva azt is elmondta, hogy mivel „nem itt élnek, kevésbé tudják megítélni egy adott kormány teljesítményét, mint ahogy döntésük következményét sem olyan mértékben vállalják, mint a Magyarországon élők”. Vagyis voltaképp átvette és alkalmazta az ellenkező oldal „érintettség” alapú érvképzésének néhány jellegzetes elemét. Idézi Hetek Online, „Beteljesül-e Mikola betonozós álma?” címmel. Elérhető: www.hetek.hu Letöltés ideje: 2014. április 25.

csökkenése, illetve az általában vett retrospektív politikai felelősség, a jogi-hatalmi kontroll, azaz az elszámoltathatóság mechanizmusainak „torzulása” származik.⁵⁵

A *retrospektív*, azaz a mások által megállapított *állampolgári* felelősség problematikája a proponáló tömb megnyilatkozásaihoz hasonlóan (hasonló okokból kifolyóan) az opponáló oldal megszólalásaiban sem jelent meg.

3. A politikai stratégia diskurzusa

A harmadik fontos összefüggésrendszer, amelybe a vitafolyamat értelmileg beágyazódott, a politikai stratégia diskurzusa volt. Ezt a kérdéskört két fő csapásirány mentén tárgyalja az idevágó szakirodalom: egyfelől a hatalmi- és versenystratégiák, másfelől a kormányzási-közpolitikai stratégiák vonatkozásában. Előbbi vonatkozás a politikai filozófiában, a politikai gondolkodástörténetben, a politikaelméletben, illetve a nemzetközi politikai viszonyok vizsgálatában elsősorban az úgynevezett „realista” megközelítés bemutatásával és/vagy érvényesítésével összefonódva szokott felmerülni, míg a kompetitív demokráciák belső folyamatainak leírására-modellezésére vállalkozó munkákban döntően a pártversenyben alkalmazott mozgósítási-, támogatás-növelési, szavazatmaximalizálási stratégiák összefüggésében kerül kifejtésre.⁵⁶ A kérdéskör másik vonatkozása értelemszerűen a kormányzással, a kormányzati tervezéssel, illetve a közpolitikai folyamatokkal kapcsolatos szakirodalomban kap komoly jelentőséget.⁵⁷ A polémiában megmutatkozó harmadik fontos diskurzus elemzése során, amely a választójog kiterjesztésével kapcsolatos politikai cselekvés/döntés instrumentális dimenziójának, cél- és eszközrendszerének értelmezését foglalta keretbe, a jelzett vizsgálati területekről kölcsönzők (nem túl nagy számban) metaszintű értelmezési kategóriákat.

⁵⁵ Az állásfoglalás a következőképpen fogalmaz: „Ezek az új szavazók nem címzettjei és kötelezettjei Magyarország törvényeinek, ezért eleve problematikus a magyarországi választójoguk, és a választási részvételük más vonatkozásban is aláássa a méltányos többségképződés feltételeit. Túlnyomó többségük nem a magyarországi nyilvánosság fogyasztója és címzettje, mindennapi tapasztalataik és személyes kapcsolataik, valamint társadalmi érintkezéseik nem a magyarországi társadalmi folyamatokba ágyazódnak, értesüléseik az itteni eseményekről áttételesebbek és (érthetően) szelektívebbek, véleményalkotásuk sajátos élethelyzetüknek megfelelően az események egy jóval kisebb, jellegzetes szeletére reflektál. Ezért szavazójoguk torzítja a demokratikus elszámoltathatóságot.” Idézi Népszabadság Online „Politikai versenyfeltételek” címmel. Elérhető: www.nol.hu Letöltés ideje: 2014. április 25.

⁵⁶ A pártversenyben alkalmazott stratégiák modellezésére példaként lásd: Anthony DOWNS: *An Economic Theory of Democracy*. Harper, New York, 1957. Valamint: John E. ROEMER: *Political Competition: Theory and Applications*. Harvard University Press, Cambridge, 2001.

⁵⁷ Erre példaként lásd: Richard F. ELMORE: Instruments and Strategy in Public Policy. *Review of Policy Research*, Vol. 7. Iss. 1. 1987. 174–186.

A vitában témagazdaként fellépő, a szavazójog megadását proponáló diskurzuskoalíció (1), ezen belül is elsősorban a Fidesz-KDNP alapvetően *policy*-dimenzióban, azaz közpolitikai stratégiaként, közpolitikai célok elérésére szolgáló közpolitikai eszközválasztásként és -használatként interpretálta a lépést. Érvelésük fő vonalát a *közjogi nemzetegyesítés* kategóriájára fűzték fel. Az elnevezés egyrészt az intézkedés cél-horizontját, cél-dimenzióját jelölte („közjogi értelemben vett nemzetegyesítés”), másrészt viszont annak eszközrendszerét írta le („közjogi eszközökkel való nemzetegyesítés”). Ebből következik, hogy a proponáló oldal a választójog megadásával együtt járó honosítást tulajdonképpen két közpolitikai cselekvési mező egymásba éréseként, a *nemzetpolitika* és a *jogpolitika/választáspolitikai* elegyítéseként értelmezte; emellett előbbi területtel inkább a javaslat célrendszerét, utóbbival viszont inkább annak eszközkészletét kapcsolta össze. A második állítást azonban a vonatkozó hangsúlyos, reflektált és explicit kijelentések hiányában, csupán a diskurzus átfogó jelentésstruktúrájára támaszkodva, és ily módon mintegy tentatívan fogalmazhatjuk meg.

Ami ennél jóval egyértelműbben és világosabban kirajzolódó sajátosság a támogató oldal pozíciójában, az a közösség- és felelősség-diskurzusok előfeltevéseinek és értelmezési sémáinak beépülése a szavazójog megadásával, mint politikai stratégiával kapcsolatos érvelésmódba. Itt a korábban már taglalt, *a priori* adott összetartozás és esszenciális azonosság mozzanatai, valamint az ebből eredő felelősségviselés, felelősségvállalás mozzanatai szolgáltak kiindulópontul mind a célkijelölés, mind az eszközválasztás magyarázata számára. A témagazdai oldal alapvetően elvi-erkölcsi horizonton értelmezhető („egységet helyreállító”, „adósságot törlesztő”, „igazságtalan helyzetet megszüntető”), *felelősség-alapú* közpolitikaként konceptualizálta a proponált lépést. Itt a nemzet (mint család), a nemzettársak iránti felelősségviselés (mint a családtagokkal való törődés kötelessége), valamint az erre épülő, mindenre kiterjedő kormányzati (mint szülői) *gondoskodás* aktusa által alkotott metaforikus láncolat foglalta keretbe a megszólalásokat.⁵⁸ A felvázolt figuratív-analogikus jelentésátviteli keretet rövid időre önállóan beépítve az elemzésbe és a megszólalások főbb momentumait annak segítségével összegezve azt mondhatjuk, hogy a lépés célja a támogatói oldalról az volt, hogy álljon helyre a család (azaz nemzet) egysége, annak pedig ne legyenek többé méltatlanul elhanyagolt, magukra hagyott, és ebből adódóan hiányt szenvedő, kiszolgáltatott és érdekérvényesítésre képtelen tagjai.

⁵⁸ Kövér László „nemcsak a szűkebb, hanem a tágabban vett nemzetpolitikát”, „azaz a 15 milliós magyarságról *gondoskodás* (kiem. tőlem P.G.) politikáját” jelölte meg a pártja által követett intézkedési stratégiaként. Idézi a Népszabadság Online „Kövért nem szeretné, hogy a határon túli magyarok szavazatain múljon a 2014-es választás” címmel. www.nol.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

A proponálói álláspont mélyebben fekvő tartalmi összetevőit meta-szintű elemzési kategóriákkal leírva azt mondhatjuk, hogy a lépés az általuk felállított értelmezési keretben csak kisebb részt materiális (hatalmi-jogi-elosztási) jellegű, ennél jóval nagyobb részben *szimbolikus közpolitikaként* konceptualizálódott. A javaslat cél-tételezését megfogalmazó kijelentések ugyanis mindenekelőtt absztrakt, elvi, önmagán túlmutató jelentőségű, materiális tényezőkkel vagy számszerű indikátorokkal nehezen megragadható negatív állapotok, a *szétszakítottság* és az *igazságtalanság* felszámolását, és hasonlóan elvont kívánatos állapotok, az *egység* és az *igazság(osság)* megvalósulását helyezték előtérbe. Az intézkedést életre hívó politikai stratégia vázolásakor a jogkiterjesztés és a politikai folyamatokba beleszólás biztosítása ennek megfelelően csak mint közbeiktatott, alárendelt célok, illetve más irányból nézve mint eszközök jelentek meg, amelyek nem annyira önmagukban, mint inkább a távlati cél, az elvi végcél elérése szempontjából fontosak.

A vizsgált időszakra eső nyilvános vitafolyamatban a témagazda/proponáló diskurzuskoalíció képviselői által tett megszólalások további, érdekes jellemzője, hogy azokban a szavazójog biztosítását is magában foglaló honosítás javaslatának konkrét-technikai részletelemei, megvalósításának lehetséges alternatív módozatai, illetve a lépés hatalmi-pártpolitikai vonatkozásai jelentősen háttérbe szorultak. A technikai részletelemek közül (az opponáló oldal felvetéseire reagálva) elsősorban a levélben való szavazás kivitelezésének mikéntje, míg a végül benyújtott javaslat lehetséges alternatívái közül a határon túli magyarok számára biztosított „két szavazat” ötlete került szóba.⁵⁹ Az intézkedés kompetitív dimenziójának említése, a kérdésben megjelenített álláspontok és felvetések hatalmi-pártpolitikai stratégiaként való konceptualizálása a támogató koalíció hivatásos politikusai részéről kizárólag az opponáló oldal megnyilatkozásainak értelmezésében kapott helyett. Gulyás Gergely például egy 2013. őszén közzétett sajtóközleményben azt valószínűsítette, hogy az MSZP és az Együtt-PM irányából megfogalmazott javaslatok, amelyek hivatalosan a határon túli magyarok számára biztosított levélszavazásban rejlő visszaélési lehetőségek kivédését szolgálják, valójában egy hosszabb távú kommunikációs stratégia részét képező cinikus taktikai lépések. A közlemény ennek megfelelően arra kérte „*a baloldali ellenzék pártjait*”, hogy „*lehetséges választási vereségüket ne kezdjék el már azelőtt magyarázni, hogy bekövetkezett volna. Ha pedig mégis ezt teszik, akkor ehhez ne használják eszközül a külhoni*

⁵⁹ A Kövér László által benyújtott módosító indítvány egy külhoni választókerületi jelöltre és egy hazai pártlistára való szavazást tett volna lehetővé.

magyarokat.”⁶⁰ Annak további alátámasztására, hogy a baloldali politikai erők csupán hatalmi céljaik eszközeként tekintenek a határon túli magyarokra, kétféle diszkurzív eljárást alkalmaztak. Egyrészt korábbi példákat sorakoztattak föl (a „huszonhárommillió román vendégmunkás” beözönlésével való riogatás 2001-2002 fordulóján, a 2004-es népszavazás előtti „nem”-kampány), másrészt az ellenzék retorikai irányváltását és a környező országokban való jelenlétének fokozását elvtelen „voksvadászatnak” minősítették.

A témagazda oldal javaslatában rejlő támogatásnövelési- illetve szavazatszerzési összetevőket kizárólag a támogató diskurzuskoalícióhoz tartozó véleményformálók, bloggerek és laikus megszólalók említették – igaz ők is inkább csak a tényleges/elsőrendű célok közt nem szereplő, stratégiaileg másodlagos (vagy sokadlagos) jelentőségű, pusztán járulékos haszonnal kecsegtető elemekként.⁶¹

Az opponáló oldal vitában tett kijelentéseire áttérve (2) elsőként az szögezhető le, hogy a kormánypárt(ok) Jobbik által is támogatott javaslatát alapvetően *politics*-dimenzióban értelmezték. Érvelésük fő vonala ennek megfelelően arra épült, hogy a lépést kizárólag (vagy elsősorban) népszerűség-szerzési, szavazóbázis-növelési és mozgósítási összefüggésben, a Fidesz hatalmi stratégiájának részeként interpretálják. Az erre irányuló diszkurzív eljárások egyrészt hangsúlyozták a Fidesz kettős állampolgársággal és a külföldiek számára biztosított szavazójoggal kapcsolatos álláspontjának elmúlt évtizedben tapasztalt nagyfokú következetlenségét, illetve erőteljes módosulását⁶², és ezt egyértelműen a párt szavazatszerzési stratégiájának módosulásával, a szimpla „*politikai számítás*” változásával magyarázták.⁶³

Másrészt – főként véleményformálói, publicistai és állampolgári oldalról – közhelyként, további igazolást nem igénylő, axiomatikus állításként fogalmazták azt a tézist, miszerint a határon túli magyarok nagyjából érzelmi-, kisebb részt kulturális okokból adódóan inkább jobboldali beállítottságú, illetve aktuálisan csak a hazai jobboldal pártjai, a Fidesz és a Jobbik számára megközelíthető szavazói csoportot képeznek. A tézist azzal egészítették ki, hogy a

⁶⁰ Idézi Népszabadság Online „Fidesz: A baloldal már azelőtt magyarázza a vereségét, hogy elszenvedte volna” címmel. Elérhető: www.nol.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

⁶¹ Sőt, a támogató koalíciót erősítő netes véleményformálók egyik ezt kifejezetten a baloldali erők elhibázott stratégiájából adódó, tehát voltaképp általuk megteremtett lehetőségként értelmezte, amikor így fogalmazott: „...nem tudok mást idézni, mint a másnak ázott verem és a beleesés ősi bölcsességét. Tetszetek volna. A legkíméletlenebb politikai logika is arra ösztönözheti a magyar kormánypártot, hogy ezt a gölt belője a rég kapus nélkül maradt kapuba.” Rajcsányi Gellért: A kárpátok perioikoszai. 2011. január 25. Elérhető: www.kitekinto.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

⁶² Több helyről is említést nyert, hogy a Fidesz a magyarigazolvánnyal együtt járó kedvezményes státusz javaslatától a választójog nélküli kettős állampolgárság koncepcióján keresztül jutott el a szavazójog megadását is magában foglaló, egyszerűsített honosítási eljárás útján megszerezhető kettős állampolgárság biztosításáig.

⁶³ Ld. pl. Lamperth Mónika felszólalását a 2011. december 2-i ülésnapon.

választójog rájuk való kiterjesztésének ötlete nyilvánvalóan ennek a tényezőnek a figyelembe vételével született meg. Harmadrészt, bár kisebb súllyal, de megjelent Mikola István 2006-os kampányban elmondott szavainak felidézése, amelyet a Fidesz által követett alapvetően hatalmi jellegű stratégia szempontjából bizonyító erejű, önleplező momentumként interpretáltak.⁶⁴ Az ellenzék oldal képviselői részéről emellett olyan megfogalmazásokkal lehetett találkozni, minthogy a kormánypárt(ok) vezetői a „végvárainak tekintik”⁶⁵, „politikai hegemoniájuk zálogát látják”⁶⁶ a határon túli magyarokban, akik számára csak azért kínáltak szavazójogot, mert arra jutottak, hogy „*a sértett nemzeti lélek fájdalma használható a Fidesz hatalmának meghosszabbítására.*”⁶⁷

A javaslat ellenzői által alkotott diskurzuskoalíció térfeléről érkező, témába vágó megnyilatkozások abba az irányba konkludáltak, hogy a választójog kiterjesztésével kapcsolatban közpolitikai (nemzetpolitikai, választáspolitikai) célkitűzés, ha egyáltalán van, akkor egyrészt a hatalmi-pártpolitikai céloknak alárendelt, azoktól függő, másrészt ebből adódóan nem ténylegesen vallott, nem hiteles, nem autentikus. Az ellenzék oldal megszólalói lényegében úgy vélték, hogy valóban stratégiai jellegű, cél-eszköz szemléletű politikai cselekvésről a Fidesz-KDNP esetében csakis hatalmi-pártpolitikai dimenzióban lehet beszélni. Az ehhez kapcsolt közpolitikai cselekvés ugyanakkor nem tekinthető önálló, teljes értékű stratégiának: nincsenek önálló és autentikus céljai, sőt, voltaképp az egész intézkedési javaslat nem más, mint hatalmpolitikai célok önmagában üres, tartalom nélküli, és cinikus álszentséggel felpántlikázott eszköze. Az elemzett kijelentésekből az csendül ki, hogy ez a merőben instrumentális nemzetpolitikai és választáspolitikai irányvonal nem csak hiteltelen, de felelőtlen is: hatalmi szempontból lényegtelennek tűnő, és ebből adódóan nem mérlegelt, hosszabb távú következményei ugyanis kifejezetten károsak mind külpolitikai-szomszédságpolitikai-diplomáciai, mind belpolitikai téren.

Említést érdemel, hogy a proponáló oldal kérdéssel kapcsolatos reprezentációja némileg differenciálttá vált az ellenzék diskurzuskoalíció megnyilatkozásaiban. Míg a kormánypárt fellépését elsősorban a póre hatalomtechnikai megfontolások, a „politikai számítás” és „közpolitikai hiteltelenség” sémái alapján értelmezték, addig a Jobbik esetében nagyobb teret kapott felelőtlenység, a meggondolatlanság mozzanata – ugyanakkor megmaradt a közpolitikai célkitűzés bizonyos szintű autentikusságának vélelme. Metaszintű kategóriákat használva úgy

⁶⁴ Erre jó példát kínál a Poldi Bácsi Megmondja blog „A Fidesz most éri utol a 2006-ban előreszaladt Mikolát” című bejegyzése. Elérhető: poldi.blog.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

⁶⁵ Népszava Online, 2012. január 13. „Aligha mentik meg Orbánt a külhoniak”. Elérhető: www.nepszava.hu A letöltés ideje: 2014. április 25.

⁶⁶ Zala Miklós „Hol a határ?” idézett forrás.

⁶⁷ Gyurcsány Ferenc 2011. december 1-i Facebook-bejegyzése.

fogalmazhatunk, hogy az opponálók szemében a Fidesz egy önmagát „militánsnak” mutató (azaz látszólag egy markáns közpolitikai célkitűzést tűzön-vízen keresztül képviselő), valójában viszont „opportunistát” (azaz elsősorban szavazatszerzésre koncentráló, szavazatmaximálásra törekvő) stratégiát alkalmazó politikai erőként tűnt fel⁶⁸; a Jobbik besorolásakor viszont nem vált ilyen egyszerűen eldönthetővé a kérdés.

A javaslat ellenzőinek diszkurzív koalíciója a nyilvános vitafolyamatban lényegesen több konkrét technikai részletelemmel⁶⁹ és alternatív megoldási lehetőséggel hozakodott elő, mint a proponáló oldal. Az innen érkező alternatív javaslatok egyik közös sajátossága, hogy amennyiben egyáltalán elmozdulást mutattak a szavazójog külhoni magyarokra való kiterjesztése felé, úgy is alapvetően szeparált képviseletet biztosító formákat körvonalaztak.⁷⁰ A saját politikai aktivitás hatalmi-pártpolitikai dimenzióban való elhelyezése és értelmezése ugyanakkor az opponáló oldal megszólalói részéről is szembetűnően hiányzott.

III. Összegzés

Az eddigiekben azonosítottuk és röviden elemeztük a vitát keretbe foglaló három fontosabb politikai diskurzust. Láthattuk, hogy a szavazójog külhoni magyarokra való kiterjesztését proponáló diskurzuskoalíció egy lényegében primordialista jellegű, esszenciális azonosságot tételező (kulturális) nemzet-koncepció talapzatán alakította ki a politikai közösséggel kapcsolatos nézeteit, amelyek ugyan az állampolgárság területiségtől eloldott, kvázi-transznacionális felfogásából adódóan inkluzív tendenciát (is) mutatták, ám ezt az „intellektuális cenzussal” kapcsolatos burkolt vagy nyílt javaslatok erősen ellenpontoszták. Azt is láthattuk, hogy a politikai cselekvésről szólva elsősorban annak erkölcsi kontrollját hangsúlyozták, és egy alapvetően kötelesség-elvű politika-etikai keretben tárgyalták a felelős döntés problémáját. Végül úgyszintén láthattuk, hogy alapvetően szimbolikus célokat kitűző-megvalósító, önmagán túlmutató jelentőségű közpolitikai stratégiaként interpretálták a külhoni magyarok választójogának megadását. Az opponáló oldal megszólalásaiban ezzel szemben egy változatlanul területiális kötöttségű állampolgárság-koncepcióval és a kulturális-nemzeti azonosságról leválasztott politikai közösség-képpel találkozhattunk,

⁶⁸ Ezekhez a kategóriákhoz lásd ROEMER, J.: *Political* i.m.

⁶⁹ Ezek a technikai felvetések jelentős részben a levélszavazás eljárásához kötődtek, és a határon túli szavazók számára postázott levélcsoomagok kézbesítési helyének lakcímhez kötésétől kezdve egészen az azokat ellenőrző szavazatszámoló bizottságok paritásos alapon való felállításáig terjedtek.

⁷⁰ Így a Modern Magyarországért Mozgalom az elkülönített külhoni listára való szavazás elképzelésével, vagy Szili Katalin a Felsőház reaktiválásának, és a határon túli magyarok abban biztosított reprezentációjának ötletével.

amelynek az adott állam területén élés mellett a közteherviselésben való részvétel, a „megváltott tagság” gondolata is fontos elemét képezte. A javaslat ellenzői a politikai cselekvés tudati kontrolljának fontosságát emelték ki, és a felelős politikai cselekvést elsősorban a következmény-elv mentén, a politikai következmény-etika szemléleti keretei között konceptualizálták. Az opponáló koalíció tagjai ugyanakkor mindemellett pusztán rövid távú hatalmi célokat szolgáló, ám hosszabb távú hatásait tekintve káros, közpolitikailag hiteltelen és elhibázott stratégiaként írták le a szavazójog kiterjesztésének lépését.